

Małgorzata Piastowicz

Przysposobienie Wojskowe Kobiet i inne oddziały żeńskie w województwie kieleckim (1918 -1939)

Rocznik Lubelski 36, 77-91

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Przysposobienie Wojskowe Kobiet i inne oddziały żeńskie w województwie kieleckim (1918-1939)

Historiografia poświęca niewiele miejsca kobiecym organizacjom takim, jak Przysposobienie Wojskowe Kobiet¹ (PWK). Niewiele jest zwartych, całościowych monografi na ten temat². Najczęściej są to ogólne informacje dotyczące organizacji terytorialnej, personalnej oraz wyszkolenia PWK. Ciągłe jednak brakuje opracowań poświęconych działalności społecznej kobiet w poszczególnych jednostkach terytorialnych³. Celem niniejszego artykułu jest właśnie omówienie funkcjonowania PWK na poziomie wojewódzkim, a dokładniej na przykładzie województwa kieleckiego w okresie międzywojennym⁴.

Podejmując temat Przysposobienia Wojskowego Kobiet należy przyjąć zasięg czasowy co najmniej od likwidacji Ochotniczej Legii Kobiet w 1922 r.⁵ Jednak

1 Przysposobienie Wojskowe Kobiet (PWK) – kobieca organizacja powstała w 1928 r., jako Organizacja Przysposobienia Kobiet do Obrony Kraju, na gruzach zlikwidowanej w 1922 r. Ochotniczej Ligii Kobiet; w 1939 r. otrzymała statut stowarzyszenia wyżej użyteczności oraz nazwę Organizacja Przysposobienia Wojskowego Kobiet; w czasie niemieckiej okupacji członkinie organizacji służyły w SZP-ZWZ-AK.

2 W niniejszej pracy podstawową bazę źródłową stanowią zasoby Archiwum Państwowego w Kielcach (dalej: APK), a dokładniej zespoły Urzędu Wojewódzkiego Kielckiego I – 1919-1939 (dalej: UWKI) dotyczące Wojewódzkiego Komitetu Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego w Kielcach. W założeniach podejmowanego tematu leży zbadanie oddziaływania PWK na żeńską część społeczeństwa województwa kieleckiego. W tym celu odwołuje się do: *Statystyka Polski. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9.XII.1931 r.*, seria C, z. 86, Warszawa 1938 oraz *XX lat województwa kieleckiego w liczbach*, red. B. Stachura, Kielce 1964. Z zakresu interesującego nas terytorium pomocne będą dwie prace: R. Renz, *Rzemiosło województwa kieleckiego w okresie międzywojennym. Aspekty społeczne i gospodarcze*, Kraków 1984 oraz R. Renz, *Kobieta w społeczeństwie międzywojennej Kielecczyny. Dom – praca – aktywność społeczna*, Kielce 2008. Natomiast do ogólnych prac wykorzystanych w niniejszej rozprawie należą: M. S., Wittek, *Wojskowa Służba Kobiet w SZP-ZWZ-AK*, Warszawa 1999, E. Zawacka, *Czekając na rozkaz. Pogotowie Społecznie Organizacji Przysposobienia Wojskowego Kobiet w przededniu II wojny światowej*, Lublin 1992, A. E. Markert, *Przysposobienie Wojskowe Kobiet (1922-1939). Zarys historii dokumenty i materiały*, Warszawa 2002, M. Wiśniewska, *Przygotowanie obronne kobiet w Polsce w latach 1921-1939*, Toruń 2007 oraz *Służba Polek na frontach II wojny światowej*, cz. 8, *Z dziejów Przysposobienia Wojskowego Kobiet i Wojskowej Służby Kobiet*, red. E. Zawacka, Toruń 1999.

3 Organizacja terytorialna PWK będzie umówiona w dalszej części.

4 Poprzez termin województwo kieleckie rozumie się powiaty: m. Częstochowa, m. Radom, m. Sosnowiec, będzynski, częstochowski, iłżecki, jędrzejowski, kielecki, konecki, kozienicki, miechowski, olkuski, opatowski, opoczyński, pińczowski, radomski, sandomierski, stopnicki, włoszczowski, zawierciański.

5 Ochotnicza Legia Kobiet (OLK) – organizacja kobieca powstała w 1919 r. we Lwowie, której założycielką była Aleksandra Zagórska; w 1920 r. Ministerstwo Spraw Wojskowych (MSWojsk.) rozszerzyło działalność OLK na teren całej Polski, włączając ją do działań wojennych w wojnie polsko-rosyjskiej; zlikwidowana w lutym 1922 r. w ramach demobilizacji Wojska Polskiego. Zob. też: A. Cieślak, *Ochotnicza Legia Kobiet, 1918-1922*, Warszawa 1998, A. Marcinkiewicz-Gołaś, *Ochotnicza Legia Kobiet 1918-1922*, Warszawa 2006.

zajmując się tym tematem na poziomie wojewódzkim, należy przyjąć ramy czasowe od 1928 r., gdyż wtedy to (20 marca 1928 r.) utworzono stowarzyszenie o nazwie Organizacja Przystosowania Kobiet do Obrony Kraju⁶ (PKdOK) na czele z płk Marią Wittek⁷. Decyzja ta, była ściśle związana z utworzeniem Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego⁸ (PUWFiPW), którego powstanie było pierwszym przejawem zmiany polityki wewnętrznej, dotyczącej obowiązku służby wojskowej po przewrocie majowym 1926 r. oraz przejściu funkcji Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych przez Józefa Piłsudskiego. Władze państwowe decydując się na ten krok, przyczyniły się do rozwoju terytorialnego PW, w tym również PWK, wydając podstawowe instrukcje regulujące statut prawny organizacji⁹. Odtąd miały one stanowić podstawę do działalności na terenie całej Polski. Fakt ten uwiecznił wieloletnie starania o uzyskanie prawa do pełnienia pomocniczej służby wojskowej przez kobiety. Przede wszystkim jednak, ruch stał się jednolitym, sprawnym, zawartym i niezależnym aparatem państwowym. Pewne ograniczenia czasowe wprowadzają również zasoby archiwalne, w których znajdują się sprawozdania, zarządzenia i ogólniki dotyczące podejmowanego tematu z lat 1929-1938. Podczas kwerendy nie spotkano się z żadnymi wzmiankami o paramilitarnych organizacjach kobiecych z wcześniejszego okresu, istniejących i działających na Kielecczyźnie.

Struktura terytorialna Organizacji Przystosowania Wojskowego Kobiet oparta była na trzech szczeblach. Najwyższy z nich stanowił PUWFiPW, gdzie funkcjonował Samodzielny Referat PWK na czele z Komendantką Naczelną. Funkcję tą pełniła do wybuchu II wojny światowej Maria Wittek. Bezpośrednio Wydziałowi Kobiecemu podlegał Referat Kobięcy istniejący przy Okręgowym/Rejonowym Urzędzie WFiPW, którym dowodziła komendantka okręgu/rejonu. Istniało 11 Okręgów PWK – na terenie Dowództwa Okręgu Korpusu¹⁰ (DOK) I-X i Korpusu Ochrony Pogranicza oraz 3 równorzędne z okręgami rejonu PWK: Śląski, Morski i Wileński¹¹.

6 Organizacja Przystosowania Kobiet do Obrony Kraju (OPKdOK) – pod taką nazwą funkcjonował PWK. Dopiero 11 II 1939 r. nadano status Organizacji i ostateczną nazwę Przystosowanie Wojskowe Kobiet, która była powszechnie używana. W literaturze obie nazwy używane są zamiennie, jako synonimy.

7 Maria Wittek (1899-1997); pierwsza kobieta generał; w 1919 r. objęła kierownictwo Wydziału Wojskowego w Kijowie; od 1921 r. odkomendowana do służby w OLK; od 1928 r. Komendantka Naczelna PWK; od 1935 r. pełniła funkcję Naczelnika Wydziału WF i PWK; w czasie okupacji niemieckiej kierowała komórką KG ZWZ; szef Wojskowej Służby Kobiet w KG ZWZ-AK. Zob. też: T. Krawczyk, *Wstęp*, [w:] M. S. Wittek, *Wojskowa Służba Kobiet w SZP-ZWZ-AK*, Pruszków 1999, s. 5-8.

8 Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (PUWFiPW) – funkcjonował w latach 1927-1939; był wykonawczym aparatem programu Naród pod Bronią, którego głównym celem było obronne przygotowanie społeczeństwa na wypadek wojny. Działalność ta polegała na koordynowaniu pracy różnego rodzaju organizacji i stowarzyszeń realizujących założenia planu obronnego Polski. Zob. też: P. Rozwadowski, *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego 1927-1939*, Warszawa 2000.

9 Był to *Program wyszkolenia ogólnego PWK, Instrukcja o Organizacji Przystosowania Wojskowego Kobiet oraz Instrukcja dotycząca programów wyszkolenia instruktorskiego PWK*. Zob. W. Zastocka, *Historia Przystosowania Wojskowego Kobiet, [w:] Służba Polek na frontach II wojny światowej*, cz. 8, *Z dziejów Przystosowania Wojskowego Kobiet i Wojskowej Służby Kobiet*, red. E. Zawacka, Toruń 1999, s. 124-125.

10 Okręgowe Urzędy WFiPW organizowano w sztabach DOK. Granice województw nie pokrywały się z granicami Okręgów Korpusu. W niniejszym artykule za jednostkę terytorialną PWK przyjmuje się województwo kieleckie (patrz przypis 3), gdzie funkcjonował Wojewódzki Komitet PWiWF w Kielcach.

11 E. Zawacka, *op. cit.*, s. 28.

Na niższym poziomie funkcjonowały komendy powiatowe PWK z komendantką powiatową na czele. Organizacja rozwijała się jeszcze na niższych szczeblach terytorialnych: w placówkach¹² oraz kołach lokalnych¹³. Zarządzały nimi komendantki – komendantka placówki oraz komendantka koła, które podlegały bezpośrednio zwierzchnictwu komendantce powiatowej. Należy tu zaznaczyć, że nie każdy powiat posiadał swoją komendantkę. Wynikało to z braku finansów na opłacenie wykwalifikowanych kandydatek na to stanowisko oraz odpowiednich osób, znajdujących się na miejscu do pełnienia służby, a oddelegowanie kogoś z zewnątrz było po prostu zbyt kosztowne. Dopiero 16 sierpnia 1938 r. w związku z reorganizacją pracy PWK polecono ustanowienie powiatowych komendantek dla każdego powiatu. Miały one być organem powiatowym władz WFiPW do spraw WF i PWKdOK w terenie powiatu¹⁴. Taki stan gwarantował znaczną poprawę w funkcjonowaniu oddziałów żeńskich, których organizacje władze powiatowe często niestety lekceważyły.

Wracając do wyżej przedstawionej struktury terytorialnej należy zaznaczyć, iż obowiązywała ona do marca 1939 r. Wtedy to stworzono nową formę działania organizacyjnego pod nazwą Pogotowie Społeczne PWK¹⁵. Poszczególne rejony, okręgi nie zmieniły się jednak znacząco. Podstawowe szczeble zostały zachowane. Jedyne zmiany dotyczyły utworzenia przy każdym poziomie terytorialnym wydziałów, referatów Pogotowia Społecznego PWK.

Wiadomo też o pewnych modyfikacjach w strukturze terytorialnej wewnątrz województwa kieleckiego, które miały miejsce na przełomie lat 1933/1934. Na podstawie zezwolenia Wojewody Kieleckiego – Jerzego Paciorkowskiego, Powiatowy Komitet WFiPW zorganizował gminne komitety WFiPW na terenie całego powiatu kieleckiego, gdzie przewodniczącym komitetu zostawał wójt gminy¹⁶. Możliwe, iż decyzja o rozdrobnieniu terytorialnym została podjęta w celu ułatwienia i lepszego funkcjonowania oddziałów żeńskich w jednym z największych powiatów w województwie¹⁷, nie wpływając przy tym na ich organizację.

Po analizie podstawowej struktury terytorialnej PWK, zarysowuje się wyraźnie interesujący nas teren badań. Należy podkreślić, iż mimo, że Okręgi/Rejony PWK były oparte na sztabach DOK, podjęte studium poświęcone będzie województwu kieleckiemu, w którym powołano Wojewódzki Komitet Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w Kielcach, a nie województwu kieleckiemu, jako części czterech Okręgów Korpusu (I, IV, V, X).

12 Placówka stanowiła najmniejszą komórkę terenową PWK, obejmując jedną miejscowość lub leżała na terenie dużego miasta, gdzie wydzielonych było kilka jednostek.

13 Na koło lokalne PWK składały się wszystkie placówki w obrębie powiatu.

14 APK, UWKI, sygn. 7846, k. 38, Zarządzenia ogólne w sprawie przysposobienia wojskowego 1938 r.

15 Pogotowie Społeczne PWK – głównym celem Pogotowia było przygotowanie ogółu kobiet do sprawnego współdziałania z wojskiem; jego ośrodki miały powstać we wszystkich powiatach II Rzeczypospolitej; wydział Pogotowia podzielony był na pięć sekcji: pomocy wojsku, pomocy ludności, domu i dziecka, gospodarcza oraz zdrowia. Zob. też: G. Lipińska, *Grodzińskie Pogotowie Społeczne PWK w oczach jej kierowniczkii*, [w:] E. Zawacka, *op. cit.*, s. 421.

16 *Jednodniówka Powiatowego Komitetu P.W. i W. F. w Kielcach*, 26-27 V 1934 r., s. 4.

17 Powiat kielecki liczył 2052 km² oraz 244,1 tys. mieszkańców. Większy od niego był powiat radomski liczący 2095 km² oraz 166 tys. mieszkańców *Mały rocznik statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 12.

Zajmując się tematyką Przysposobienia Wojskowego Kobiet, obejmujemy badaniami żeńską grupę społeczeństwa. Odnośnikiem w szacowaniu liczby uczestniczek Organizacji będzie drugi powszechny spisy ludności z dnia 9 grudnia 1931 r., który wskazuje, iż ogół ludności w województwie kieleckim wynosił 2 935 697, w tym kobiet 1 503 268¹⁸. Z wykazu oddziałów PW na terenie województwa kieleckiego z 1932 r. wynika, że w powiatowych i miejskich oddziałach żeńskich działało 1285 kobiet, w tym 1001 było ćwiczących, a 284 wspierających¹⁹. Pierwszą grupę – kobiet ćwiczących, tworzyły członkinie i uczestniczki PWK. Kandydatki rekrutowane były z młodzieży szkolnej i pozaszkolnej w wieku do lat 18, które zgłaszały się bezpośrednio do organizacji. Tam były zapoznawane ze statutem oraz regulaminem organizacyjnym²⁰. Następnie przechodząc odpowiednie przeszkolenie, stawały się członkiniami rzeczywistymi. Natomiast członkinie wspierające związane były z organizacjami współdziałającymi²¹. Przekładając dane statystyczne z powszechnego spisu ludności na uczestnictwo kobiet w działalności PWK, sytuacja nie przedstawiała się zbyt dobrze (przyczyny takiego stanu zostaną przedstawione w dalszej części artykułu). Jedynie niewielki odsetek kobiet (ok. 0,09%) uczestniczył w pracach PWK w województwie kieleckim.

Wykazy oddziałów PW na terenie danego województwa były przygotowywane dla dyrektorów PUWFiPW przez Wojewódzki Komitet WFiPW. W zasobach Archiwum Państwowego w Kielcach znajduje się dokument przedstawiający jego skład osobowy, gdzie na okres 1936/1938 kierownikiem sekcji Przysposobienia Wojskowego był kpt. Tadeusz Konasiewicz – Komendant Obwodu 4 PP Leg. oraz Stefania Gierowska²² – Przewodnicząca Koła PWKdOK. Na kolejny okres 1938/1940, skład pozostawał bez zmian²³.

Wracając jednak do wykazów, powstawały one na podstawie sprawozdań starostów powiatowych, którzy jednocześnie pełnili funkcję Przewodniczących Powiatowych WFiPW²⁴. Po kwerendzie sprawozdań z kolejnych lat, można zauważyć, że były one opracowywane w większości przypadków, mało precyzyjnie, czego skutkiem jest chociażby brak dokładnych danych liczbowych.

Jednym z głównych założeń Organizacji było wyszkolenie odpowiedniej kadry instruktorskiej, poprzez prowadzenie szkoleń ogólnowojskowych. Stanowić ona miała zorganizowany aparat wykonawczy założeń organizacyjnych PWK. Stąd też

18 *Statystyka Polski. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r.*..., tab. 10.

19 APK, UWKI, sygn. 7885, k. 148-149, Stan organizacyjny oddziałów WF i PW 1932 r.

20 *Organizacja Przysposobienia Wojskowego Kobiet. Regulamin organizacyjny*, Warszawa 1939, s. 8.

21 Organizacje współdziałające PWK – były to organizacje, które w ramach współpracy, miały obowiązek podstawowego przeszkolenia kobiet w zakresie przysposobienia do obrony kraju, w zakresie dostosowanym do swoich ogólnych zadań statusowych.

22 Stefania Gierowska (1898-1983), pseudonim „Pnienia”; w wojnie 1918-1920 uczestniczyła jako sanitariuszka; czynna członkini PWK w województwie kieleckim, Komendantka Koła PWKdOK; w czasie II wojny światowej uczestniczka działalności konspiracyjno-wojskowej okręgu radomsko-kieleckiego w Oddziale II (Wywiad) w referacie zadań specjalnych samodzielnego okręgu Radom Jodła; 15 X 1939 r. zaprzysiężona jako organizatorka Kobiecej SZP (później ZWZ i AK); od 1 I 1944 r. komendantka Wojskowej Służby Kobiet na obwodzie kieleckim AK (ustalenia własne Autorki na podstawie szczytkowych informacji znajdujących się w monografiach oraz zasobach internetowych).

23 APK, UWKI, sygn. 7849, k. 127, 130, Skład Komitetów WF i PW 1938-1939.

24 Adekwatnie wojewoda kielecki pełnił funkcję Przewodniczącego Wojewódzkiego Komitetu WFiPW.

niezbędne było zaangażowanie władz administracyjnych w finansowanie przejazdów na kursy, co zresztą regulowała jedna z instrukcji, według której, członkini miała prawo do zniżkowych lub nawet bezpłatnych przejazdów przewidzianych programami wyszkolenia²⁵. Taki właśnie rozkaz został przesłany do Kielc przez gen. bryg. Jana Karola Wróblewskiego, Dowódcy Korpusu Okręgu I, dnia 13 grudnia 1929 r., według którego opowiadano się za położeniem nacisku na zaangażowanie komitetów powiatowych WFiPW w przeprowadzeniu rekrutacji do uczestnictwa w kursie instruktorskim oraz pokryciem 50% kosztów za przejazd uczestniczek kursu²⁶. Był to swego rodzaju obowiązek dla ówczesnych władz miejskich i powiatowych. Wszelkie tego typu rozkazy, instrukcje i wytyczne przesyłane były z Samodzielnego Referatu PWK, ogólniej rzecz ujmując z PUWFiPW, bezpośrednio do DOK, a następnie do Komitetów Wojewódzkich.

Kadra instruktorek, jej kwalifikacje oraz liczebność decydowała o rozwoju ruchu kobiecego. Wynikiem tego było organizowanie kursów instruktorskich nie tylko w okresie letnim (w zasobach archiwalnych znajdują się plany obozów letnich na 1930 r.²⁷ oraz 1938 r.²⁸), ale też zimowym. Rozkazy DOK I o planowanych szkoleniach zimowych, przesłano z dniem 1 lutego 1930 r. do Przewodniczących Komitetów Powiatowych i Miejskich WFiPW województwa kieleckiego²⁹. Zwraca się w nich szczególną uwagę na dołożenie wszelkich starań w organizacji tegoż kursu, w celu uzyskania jak największej liczby wykwalifikowanych członkiń oraz utworzenia jednostek PWK w miejscowościach, gdzie prace przysposobienia wojskowego nie były jeszcze rozpoczęte. Podobnie, jak we wcześniej przywoływanych wytycznych, przypomniano o odpowiedniej pomocy materialnej dla kobiet biorących czynny udział w wymienionych kursach³⁰. Zatem, nacisk kładziono na uzyskanie jak największej liczby wykształconych w zakresie ogólnowojskowym instruktorek, a co za tym idzie, rozrostu terytorialnego organizacji.

Brakuje szczegółowych informacji na temat działalności Organizacji na terenie województwa kieleckiego w latach 1929-1930. Na podstawie wyżej przedstawionych informacji, można stwierdzić, że zarządzenia i rozkazy z PUWFiPW na pewno docierały do Wojewódzkiego Komitetu. Z wcześniej przytoczonych statystyk wynika zaś, że działalność PWK na obszarze Kielecczyny nie była zbyt dobrze rozwinięta. Ciekawe przedstawienie funkcjonowania Komitetu stanowi pismo ówczesnego dyrektora PUWFiPW płk. dypl. Władysława Kilińskiego³¹ podsumowu-

25 *Instrukcja o przysposobieniu kobiet do obrony kraju*, Warszawa 1933, s. 4.

26 APK, UWKI, sygn. 7896, k. 1, Kursy wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego 1929-1930.

27 *Ibidem*, sygn. 7848, I, k. 150-163, Instrukcja tymczasowa w sprawie Komitetów WFiPW 1929 r.

28 *Ibidem*, sygn. 7846, k. 47-59.

29 *Ibidem*, sygn. 7896, k. 7-8.

30 *Ibidem*, k. 2.

31 Płk dypl. Władysław Kiliński (1887-1964); w 1914 r. służył w Legionach; służbę w Wojsku Polskim rozpoczął w 1918 r.; od kwietnia 1919 r. przydzielony do Departamentu Artylerii na stanowisko referenta spraw mobilizacyjno-organizacyjnych, potem do Oddziału I Sztabu Generalnego na to samo stanowisko; w styczniu 1927 r. został powołany na stanowisko naczelnika wydziału higieny szkolnej i wychowania fizycznego w Ministerstwie Wychowania Religijnego i Oświecenia Publicznego (MWRiOP); od 12 III 1929 r. na stanowisku dyrektora PUWFiPW; od 1935 r. szef gabinetu ministra spraw wojskowych; w 1939 r. wraz z naczelnym dowództwem wojskowym został internowany w Rumunii. *Zob. Polski słownik biograficzny*, red. E. Rostworowski, t. 12,

jące pracę w zakresie organizacji świąt wf i pw za rok 1930 o następującej treści: „Przedłożone sprawozdania o świątach wf i pw za rok 1930 nasuwają mi się następujące uwagi. Nie wszyscy panowie Przewodniczący Komitetów WFiPW przykładają należną uwagę do powyższych świąt. Czy to wskutek wadliwej propagandy, czy też innych powodów, taki udział uczestników w zawodach, jak również udział publiczności w świącie nie jest wystarczający [...]. Natomiast niezrozumiałe jest nie urządzenie świąt wf i pw wogóle. Daje się zauważyć dość znaczny spadek świąt wf i pw w stosunku do roku 1929. Brak funduszy nie jest żadnym usprawiedliwieniem albowiem urządzenie święta wf i pw pociąga za sobą koszty minimalne [...]”³². To dyplomatyczne upomnienie odzwierciedla pracę i stosunek kieleckich urzędników nie tylko do organizacji PWK, ale całej ideologii przysposobienia wojskowego (pw). Świąta stanowiły bardzo ważny element propagandowy. Ich celem było dotarcie do jak największej grupy różnych środowisk społecznych oraz wyrobienie w ich właściwej postawy obywatelskiej. Miało się to objawiać w uczestnictwie w różnych stowarzyszeniach i organizacjach oraz gotowością do obrony kraju na wypadek wojny. Kwestię tę, według dyrektora PUWFiPW, w województwie kieleckim zaniedbano, co zapewne ujemnie wpłynęło na liczbę zaangażowanych i czynnie działających w pracach pw.

Jedną z form kontrolowania pracy poszczególnych Komitetów było opracowywanie preliminarzy, czyli zestawień planowanych dochodów i wydatków. Na tym poziomie w obwodzie kieleckim również były problemy. Planowany budżet na 1931-1932 został skomentowany przez dowództwo DOK V. Oficjalne pismo w tej sprawie wysłano z Krakowa dnia 21 stycznia 1931 r. Informowano w nim, że przedstawione przez Powiatowych Komendantów PW preliminarze budżetowe Powiatowych Komitetów WFiPW zawierały liczne braki. Wynikały one z faktu, iż niektórzy komendanci powiatów nie zaznajomili się dokładnie z obowiązującymi przepisami i nie zastosowali się do instrukcji im wydanych na odprawie Okręgowego UWFiPW³³. W dalszej części dokumentu wymieniona jest kolejność wydatków m.in. na obozy i kursy dla oddziałów żeńskich, które należało uwzględnić w poprawionych sprawozdaniach do 15 kwietnia 1931 r.³⁴ Zatem, pomimo pięcioletniego funkcjonowania PUWFiPW, nadal borykano się z problemami na poziomie administracyjnym, przez co ograniczało się dostęp do czynnego uczestnictwa w programie przysposobienia wojskowego. Wynikało to z niedokładności, jak również z nieświadomości oraz braku odpowiedniego przeszkolenia w zakresie planowania pracy pw w urzędach.

Problem tkwił również w samej społeczności, na co zwraca uwagę inspektor wyszkolenia PWiWF w wykazie spraw, wpływających ujemnie na rozwój prac pw opracowanym w Kielcach dnia 4 marca 1931 r.³⁵ W dokumencie tym stwierdza się, iż czynniki hamujące prace to: 1) niechęć chłopów do wszelkiego rodzaju prac pw, którzy przez doświadczenia w poprzednich latach uważali organizację pw za

Wrocław 1967, s. 455-456.

32 APK, UWKI, sygn. 7883, k. 240, Organizacja i praca Wojewódzkiego Komitetu WF i PW w Kielcach 1931 r.

33 *Ibidem*, k. 22-23.

34 *Ibidem*, k. 32.

35 *Ibidem*, k. 140.

pańskie wojsko, 2) słabe uświadomienie narodowe, co powodowało, że chłopci nie zdawali sobie sprawy co to jest pw oraz z korzyści jakie dla Państwa przynosi, 3) niewyrobinienie zmysłu społecznego, chłopci często naśmiewali się z tych, którzy należeli do organizacji, 4) brak wykonania powierzonych zadań przez sekcje propagandowo-oświatowe Powiatowych Komitetów PW, 5) ubóstwo powiatów, przez co brakowało kadry instruktorskiej, 6) zły stan dróg nie pozwalający na dojazd instruktora, a w niektórych porach roku uniemożliwiający go całkowicie. W konsekwencji, organizacja, która pozostawała sama sobie w krótkim czasie rozpadała się; 7) szczupła ilość kadry instruktorskiej, która nie mogła objąć dużej ilości członków z powodu braku środków lokomocji i złego stanu dróg; 8) walki polityczne, w których jedno stronnictwo ośmieszało organizację drugiego. Zaznacza się też, że duży wpływ posiadał w tym kierunku kler.

Sprawozdanie inspektora wyszkolenia WFiPW stanowi przekrojowy obraz problemów, z jakim borykano się w województwie kieleckim. Jednym z nich był czynnik społeczny, związany z podziałem klasowo-warstwowym ludności. Mieszkańcy miast stanowili niecałe 20% ogółu, natomiast wsi to ponad 80% społeczeństwa³⁶, utrzymujących się głównie z rolnictwa. Widoczny jest tu również wpływ przeszłości, który odcisnął nie małe piętno w postrzeganiu obronności kraju poprzez zbiorowy obowiązek społeczny, jako czegoś negatywnego.

Ostatni przytoczony punkt wskazuje na bardzo istotny problem w organizacji pw. Mianowicie, w sprawozdaniach komitetów powiatowych daje się zauważyć różnice w poglądach wśród samej młodzieży. Starosta jędrzejowski stwierdza, iż „poziom moralny i etyczny [oddziałów pw] jest dobry, w pozostałych zaś jest sprzeczny partyjnictwem w kierunku Stronnictwa Ludowego. W jakiejś akcji trudno liczyć na posłuszeństwo tych oddziałów”³⁷. Postawa młodzieży partyjnej SL, pozostającej w opozycji do sanacji, wpłynęła zapewne negatywnie na organizację pw w tym powiecie. Kolejnym przykładem jest pejoratywna postawa młodzieży należącej do Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży (KSM) Żeńskiej i Męskiej, która organizowała silną agitację przeciwko osobom biorącym udział w pracach pw. KSM występował przeciw organizacjom, które według akcji katolickiej były laickie (świeckie), antyklerykalne i zbyt radykalne³⁸. Indoktrynacja prowadzona była również przez kler, która z ambon krytykowała członkostwo kobiet w PWK, mocno podkreślając i przypominając, jaką pełnią one role w życiu rodziny. Wpłynęło to głównie na odbiór organizacji przez żeńską część społeczeństwa wiejskiego, gdzie religia i kościół była niepodważalnym autorytetem.

Na odbiór założeń organizacyjnych PW, w tym też PWK, miał na pewno też problem analfabetyzmu, który był zjawiskiem masowym. Dotyczył on blisko 30% kobiet, w tym 21% w mieście i aż 34% na wsi³⁹ wywierając niemały wpływ na całokształt życia społecznego województwa. Zatem, niska świadomość społeczna, spowodowana brakiem edukacji i samej niechęci zbiorowości, wpłynęła na odbiór założeń systemu szkolenia wojskowego, jakim była kobieca organizacja.

36 *XX lat województwa...*, s. 2-3.

37 APK, UWKI, sygn. 7883, k. 695.

38 *Polska niepodległa*, red. B. Kaczorowski, Warszawa 2008, s. 207.

39 R. Renz, *Rzemiosło województwa kieleckiego...*, s. 38.

Na obraz funkcjonowania PWK i innych oddziałów żeńskich w województwie kieleckim w okresie międzywojennym, składają się sprawozdania starostów powiatowych, którzy pełnili jednocześnie funkcję Przewodniczących Powiatowych Komitetów WFiPW. Podstawą do badań będą tu sprawozdania stanów organizacyjnych oddziałów WFiPW, a przede wszystkim oddziałów żeńskich z wybranych powiatów i dużych miast z roku 1931, 1932 oraz 1938. Celem analizy, opartej tylko na wybranych sprawozdaniach, będzie uwydatnienie różnic rozwojowych Organizacji między 1931/1932 r., a 1938 r. To fragmentaryczne zestawienie raportów związane jest z mocno zróżnicowanym poziomem informacyjnym lub też z brakiem przedstawienia ich Komitetowi Wojewódzkiemu⁴⁰.

Dokonując analizy, w pierwszej kolejności zostaną poddane pograniczne, południowo-zachodnie powiaty województwa kieleckiego, które stanowiły najbardziej rozwinięte ośrodki pod względem przemysłowym, będąc częścią Zagłębia Dąbrowskiego. W powiecie będzińskim, według bilansu starosty z 1932 r., w oddziałach PWK ćwiczyło w sumie 227, a wspierających było 29 kobiet (razem 256 członkiń)⁴¹. Natomiast w sprawozdaniu z akcji WFiPW z 6 maja 1938 r. wspomina tylko o oddziałach żeńskich podkreślając, że: „[...] ćwiczą jeszcze organizacje PWK szkolne i pozaszkolne i żeńskie oddziały Związku Strzeleckiego”⁴², przy tym nie podając żadnych danych liczbowych. Natomiast we wcześniejszym sprawozdaniu z 27 kwietnia 1938 r. starosta stwierdza, że „ogólna liczba członków ćwiczących w organizacjach PW na terenie m. Będzina wynosi 2347 osób”⁴³. Biorąc jednak po uwagę tempo rozwojowe miasta Będzin i całego powiatu w dwudziestolecie międzywojennym, można pokusić się o stwierdzenie, że rozwój Organizacji na tym terenie, nie miał tendencji zniżkowej.

W sprawozdaniu przedstawionym 5 października 1931 r. przez starostę olkuskiego, nie ma żadnych informacji o oddziałach PWK. Wspomnianych jest natomiast 19 oddziałów Strzelca, które były zwarte moralnie i ideowo⁴⁴. Przypuszczać można, że w skład oddziałów strzeleckich wchodziły też oddziały żeńskie. 14 kwietnia 1938 r. Powiatowy Komitet WFiPW w Olkuszu przedstawił dane liczbowe dotyczące Hufca PWK, który liczył 96 ćwiczących kobiet oraz Hufca ZS żeńskiego liczącego 104 członkinie⁴⁵. Na tym przykładzie, widać znaczną poprawę w funkcjonowaniu organizacji kobiecych.

Na pewno doskonale rozwinięte przemysłowo było miasto Częstochowa. Brakuje jednak punktu odniesienia do funkcjonowania oddziałów PW w latach 1931-1932. W zasobach archiwalnych znajduje się sprawozdanie tylko z 1938 r., które zawiera bardzo ogólną informację na temat ilości członków ćwiczących w orga-

40 W zasobach Archiwum Państwowego w Kielcach brakuje wielu sprawozdań o działalności Komitetów Powiatowych WFiPW. Zwartą grupę dokumentów stanowią sprawozdania z lat: 1931, 1932 oraz 1938. Zawartość ich jest jednak niepełna. Brakuje wielu raportów z poszczególnych powiatów. Wynika to z faktu, iż powiaty po prostu nie złożyły swoich sprawozdań lub też, dokumenty w wyniku różnych działań zaginęły.

41 APK, UWKI, sygn. 7885, k. 103.

42 *Ibidem*, sygn. 7868, k. 6, Sprawozdanie z akcji PW i WF 1938 r.

43 *Ibidem*, k. 5.

44 *Ibidem*, sygn. 7883, k. 705-706.

45 *Ibidem*, sygn. 7868, k. 36-37.

nizacjach, których liczba wynosiła 2065 osób⁴⁶. Biorąc pod uwagę rozwój PWK w powiecie będzińskim i olkuskim, analogicznie można stwierdzić, że mimo tak skąpych danych, w powiecie i m. Częstochowa, istniały jakieś oddziały żeńskie. Jednak na tym poziomie badań trudno jest stwierdzić, o jakich liczbach jest mowa. Nieco inaczej kwestia ta przedstawiała się w powiatach jędrzejowskim i miechowskim.

Różnica między wyżej wymienionymi powiatami widoczna jest nie tylko na poziomie rozwoju gospodarczego, z korzyścią dla pierwszych trzech (będziński, olkuski, częstochowski), ale w sposobie składania interesujących nas sprawozdań o działalności oddziałów WFiPW, z korzyścią dla dwóch ostatnich. Trudno jest jednoznacznie stwierdzić, jaka była przyczyna takiego stanu rzeczy. Możliwe, że problem leżał w niedokładności urzędników lub też samego lekceważącego stosunku władz wyższych do systemu obronnego kraju, jakim było przypodobienie wojskowe.

W swoim bilansie z 14 listopada 1931 r. starosta jędrzejowski wskazuje, że w powiecie było 29 oddziałów, liczących około 700 członków (27 męskich, 2 żeńskie). Stwierdza również, że w 10 oddziałach poziom moralny i etyczny był dobry⁴⁷. W kolejnym sprawozdaniu (z 1932 r.) z tego terenu wynika, że w oddziałach żeńskich hufca szkolnego PWK ćwiczyło 18 dziewcząt, a w oddziałach żeńskich ZS 20⁴⁸. Z ostatniego protokołu z 1938 r. wynika, że w powiecie działał hufiec szkolny oraz 28 drużyn ZS młodzieży przedpoborowej – w sumie 648 ludzi⁴⁹. Nie ma żadnych danych na temat oddziałów żeńskich. W zasobach archiwum znajduje się jeszcze jedno sprawozdanie dotyczące pracy organizacji społecznych na terenie powiatu jędrzejowskiego z dnia 14 marca 1935 r. Osobny punkt tego raportu stanowi Organizacja PKdOK, której koło lokalne w Jędrzejowie liczyło 38 członkiń – w tym 14 ćwiczących. Starosta podkreśla też, że rozwijało się ono pomyślnie i pracowało dość intensywnie. Następnie zaznacza, że należałoby jednak dążyć do usunięcia antagonizmu, istniejącego wśród członkiń PWK i żeńskiego ZS⁵⁰. Ostatecznie można stwierdzić, że ilość członków oddziałów PW w latach trzydziestych na omawianym terenie, utrzymywała się na tym samym poziomie.

Na tym przykładzie zarysowuje się również ciekawe zjawisko, gdzie między dwoma ideowo identycznymi grupami zachodzą pewne sprzeczności. Mogły one powstać na gruncie rywalizacji o nowych członków w swoich szeregach lub też wartościowania organizacji. PWK w stosunku do Związku Strzeleckiego, pozostawało jako to młodsze, dopiero co rozwijające się. Natomiast ZS, jako ten pierwotny plan wychowania wojskowego młodzieży w II RP, w swojej świadomości posiadał status organizacji wyższej użyteczności.

Również miechowski starosta powiatowy w swoim pierwszym sprawozdaniu z 6 października 1931 r., przedstawia dość szczegółowo działalność PW, stwierdzając, że praca pw oparta była wyłącznie na oddziałach Związku Strzeleckiego,

46 *Ibidem*, k. 13.

47 APK, UWKI, sygn. 7883, k. 695.

48 *Ibidem*, sygn. 7885, k. 19-20.

49 *Ibidem*, sygn. 7868, k. 20.

50 *Ibidem*, sygn. 7897, k. 16-17, Praca hufców szkolnych z terenu województwa kieleckiego 1935 r.

gdzie zgłoszonych było 25 oddziałów męskich i 2 oddziały żeńskie. Podkreślił też, że dotychczas nie został wydany sprzęt wyszkoleniowy, przez co komitety z terenu całego powiatu były beczynne⁵¹. Daje się tu zauważyć zaniedbania ze strony władz wojewódzkich, które zlekcewały kwestie obowiązków wyposażenia swoich jednostek terytorialnych. Trudno jest określić dalszy rozwój oddziałów żeńskich w powiecie, ponieważ brakuje sprawozdań z kolejnych lat. Można jedynie drogą porównawczą z powiatem jędrzejowskim stwierdzić, iż mogły się one przeorganizować, ale większe zmiany ilościowe nie miały miejsca.

Kolejnym powiatem, któremu warto się jest przyjrzeć ze względu na poziom rozwojowy przysposobienia wojskowego, jest powiat sandomierski. Stanowił on dobrze rozwiniętą przemysłowo południowo-wschodnią część województwa kieleckiego. Według sprawozdania z 5 października 1931 r. działały tu 34 oddziały liczące 850 członków, które rekrutowały się w 85% ze sfer rolniczych, 5% robotniczych, a 10% stanowiła kształcąca się młodzież szkolna. Starosta stwierdza, że młodzież PW była bezwzględnie moralna, politycznie nie skryształizowana, ale patriotyczna, w 50% zdecydowanie prorządowa⁵². Poruszone są tu kwestie nie tylko ilości czynnych członków oddziałów PW, ale również środowisk z jakich się rekrutowały. Brak jest jednak jednoznacznych danych o ilości członkiń żeńskiej części społeczeństwa. Kwestia ta została szczegółowo przedstawiona w sprawozdaniu z 14 kwietnia 1938 r., gdzie stwierdza się, że na terenie powiatu znajdowało się 10 oddziałów żeńskich pozaszkolnych, 4 hufce szkolne PWK. Znajdują się tu również informacje dotyczące przeszkolenia 14 członkiń na kursie instruktorskim w Kielcach. Starosta powiatowy zwraca szczególną uwagę na problemy związane z pracą pw, wskazując, iż „[...] przyczyną zmniejszania się ilości członków ćwiczących w PW jest to, że część młodzieży nie mogąc znaleźć pracy na własnym terenie skutkiem napływu elementu obcego, przyjętego przez kierownictwo prac ziemnych przy obwałowaniu Wisły, rozgorączcona wyjechała na tereny innych powiatów w poszukiwaniu pracy”⁵³. Z technicznego punktu widzenia jest to model prawidłowego sprawozdania, gdzie przedstawione zostały dokładne dane liczbowe na temat stanu oddziałów PW, w też PWK oraz problemy, z jakimi borykano się w ich organizowaniu. Na tym przykładzie doskonale widać, że poziom funkcjonowania powiatowych Komitetów WFiPW zależał nie tylko od władz wojewódzkich, ale też w dużej mierze od czynników wewnątrz powiatu: rozwoju gospodarczego, poziomu bezrobocia, poglądów politycznych itd.

Ostatnie dwa powiaty: radomski i kozienicki, których sprawozdania dotyczące funkcjonowania oddziałów PW będą analizowane, to część północo-wschodnia województwa kieleckiego. Tereny te, to głównie obszar rolniczy.

W powiecie radomskim zgodnie z raportem z dnia 29 września 1931 r. istniało 52 oddziały PW, które liczyły 1075 osób, w tym 15 oddziałów Związku Strzeleckiego oraz 4 hufce szkolne⁵⁴. Podobnie jak w większości przypadkach, brakuje dokładnych danych na temat oddziałów żeńskich. Precyzyjniej zostało to przed-

51 *Ibidem*, sygn. 7883, k. 703.

52 *Ibidem*, k. 716.

53 *Ibidem*, sygn. 7868, k. 54-55.

54 *Ibidem*, sygn. 7883, k. 714.

stawione w kolejnym sprawozdaniu z 1932 r., gdzie dokładnie określono, że 20 członkiń wspierało PKdOK, w hufcach szkolnych żeńskich ćwiczyło 213 dziewcząt, w oddziałach PWK pozaszkolnych – 101, a w oddziale żeńskim ZS – 13⁵⁵. Z ostatniego sprawozdania wynika, że zaangażowanie w pracę PW w powiecie radomskim znacznie osłabło. Starosta powiatowy stwierdza, że „w pracach WFiPW biorą udział tylko z organizacji przedpoborowych Związku Strzeleckiego [...]. Inne organizacje zrzeszone i nie zrzeszone z różnych względów w pracach PW udziału nie biorą”⁵⁶. Bardzo trudno jest stwierdzić, co wpłynęło na taki spadek zainteresowania organizacjami PW. Prawdopodobnie to postępujący rozwój przemysłowy miasta (Radom od 1936 r. wszedł w skład Centralnego Okręgu Przemysłowego) odwrócił uwagę młodzieży od przysposobienia wojskowego, skupiając ich na pracy produkcyjnej. Możliwe też, że sprawozdania sporządzono w pośpiechu, nie przykładając się do dokładnego przedstawienia sytuacji w powiecie. Choć do końca nie można też wykluczyć, iż problemy organizacyjne nie istniały.

Natomiast w powiecie kozienickim zgodnie ze sprawozdaniem z 5 października 1931 r. znajdowało się 37 oddziałów PW, w tym 18 Związku Strzeleckiego oraz 13 „czystych” oddziałów PW. Starosta podkreśla również wysoki poziom moralny oraz ideowy charakteryzujący wymienione oddziały⁵⁷. W kolejnych dwóch sprawozdaniach z 1932 r.⁵⁸ oraz z 1938 r.⁵⁹ brak jest jakichkolwiek informacji o oddziałach żeńskich. Ówczesna sytuacja Komitetu WFiPW w Kozienicach została przedstawiona w sposób bardzo fragmentaryczny.

Biorąc pod uwagę zawartość merytoryczną wyżej przedstawionych sprawozdań z działalności komitetów powiatowych, widać wyraźne różnice pomiędzy poszczególnymi okresami. Podsumowując, rok 1931 charakteryzował się przede wszystkim skromną ilością oddziałów PW oraz bardzo małymi jednostkami oddziałów żeńskich, o ile takowe istniały. Starości często wskazywali na moralne i ideowe wychowanie członków, które na ogół było na dobrym poziomie. W jednym ze sprawozdań stwierdzono dosadnie, że oddziały PW i ich członkowie byli zwolennikami ideologii Marszałka Józefa Piłsudskiego⁶⁰. Przysposobienie Wojskowe będąc projektem obozu sanacyjnego, niosło ze sobą pewne jego poglądy dotyczące kształtu II Rzeczypospolitej. Stąd też, często spotykano się z agitacją ze strony innych obozów m.in. SL, KSM, nie tylko na poziomie wojewódzkim, ale w całym kraju. Kolejny rok nie wnosi nic nowego do wiedzy na temat organizacji prac pw. W sprawozdaniach widać niewielki wzrost ilościowy w oddziałach, ale co jest ważne, coraz częściej wspomina się o jednostkach żeńskich.

Ostatnia grupa sprawozdań z 1938 r. dostarcza najwięcej informacji na temat oddziałów PW, w tym żeńskich, w województwie kieleckim. Na terenie objętym badaniami widoczny jest wyraźny postęp organizacyjny. Stan taki nie powinien dziwić, gdyż poziom organizacyjny PW na obszarze całego kraju był już bardzo wysoki. W kwestiach wychowawczych również osiągnięto odpowiedni poziom,

55 *Ibidem*, sygn. 7885, k. 62-63.

56 *Ibidem*, sygn. 7868, k. 48.

57 *Ibidem*, sygn. 7883, k. 702.

58 *Ibidem*, sygn. 7885, k. 35-37.

59 *Ibidem*, sygn. 7868, k. 31-32.

60 *Ibidem*, sygn. 7883, k. 707-708.

co stwierdza na swoim terenie jeden ze starostów podkreślając, iż było już zrozumienie podstawowych zasad wychowawczych przyszłych obrońców Ojczyzny⁶¹. Widoczny też jest wzrost ilościowy członków PW. Brakuje jednak konkretnych danych liczbowych na temat oddziałów żeńskich. Można spróbować wysunąć ogólne wnioski, biorąc pod uwagę rozwój organizacji kobiecych na tle całego kraju. Dane krajowe wskazują, że liczba członkiń PWK na rok 1932 wynosiła 16 013, a już na koniec 1937 r. obserwuje się dwukrotny wzrost – 27 753 członkiń⁶². Tendencja ta związana była z aktywnie prowadzoną akcją propagandową, co przyczyniło się do aktywizacji społecznej młodych kobiet i dziewcząt, a co za tym idzie, wzrostu zainteresowania realizacją programu Naród pod bronią poprzez członkostwo w organizacjach kobiecych. Należy również pamiętać, iż istniało zróżnicowanie na poziomie organizacyjnym przysposobienia wojskowego wewnątrz województw w II Rzeczypospolitej. Głównie były one widocznie na płaszczyźnie finansowym. Podczas, gdy powiaty poznańskie prelimitowały 60 000–100 000 zł rocznie, powiaty województwa kieleckiego tylko 6000–8000⁶³. Można jednak zaryzykować stwierdzeniem, że podobnie jak w tempie krajowym, rozrastały się również oddziały żeńskie w województwie kieleckim.

Na osobne omówienie zasługują hufce szkolne PWK, które stanowiły bardzo ważny element w przygotowaniu żeńskiej młodzieży szkolnej do pełnego członkostwa⁶⁴. Według Powszechnego Spisu Ludności z 1931 r. urodzonych między 1916 a 1912 rokiem, a co za tym idzie, będącym w wieku szkolnym (15–19 lat) było 147 129 dziewcząt⁶⁵. Stanowiły one niemałą grupę przyszłych peowiaczek, które mogły wzmocnić szeregi Organizacji. Według rozporządzenia dotyczącego powszechnego obowiązku służby wojskowej, takową mogły pełnić kobiety w wieku od ukończonych lat 19 do ukończenia lat 45⁶⁶. Dodatkowe ułatwienie w organizowaniu hufców, wynikało z faktu, iż władze państwowe (MWRiOP) zezwoliły organizacji na taką działalność, akceptując jednocześnie jej założenia oraz potrzebę wychowania obywatelskiego wśród młodych kobiet.

Ocenę pracy w hufcach województwa kieleckiego oddziałów PKdOK, w związku z pracą PW, przedstawia w swoim sprawozdaniu z dnia 19 grudnia 1935 r. dyrektorka jednego z państwowych gimnazjów żeńskich w Sosnowcu. Stwierdza ona, iż „idea PWK popularyzuje się wśród dziewcząt tutejszego gimnazjum”. Widocznym tego objawem było zainteresowanie uczennic organizacją oraz wzrastająca z roku na rok liczba uczestniczek hufca. Zajęcia w hufcu prowadzone były przez instruktorkę w sposób solidny, gdzie uczennice chętnie pracowały. Zdaniem dyrekcji za mały nacisk kładziono na kształtowanie charakterów. Organizacja powinna być skierowana do klas starszych VII i VIII, gdzie osobowość uczennic była już skryształizowana. Podkreślono, że w nowym ustroju szkolnym PWK powinno być

61 *Ibidem*, sygn. 7868, k. 27.

62 M. Wiśniewska, *op. cit.*, s. 33.

63 APK, UWKI, sygn. 7883, k. 240.

64 Hufce szkolne PWK – jednostki organizacyjne PWK zakładane przy szkołach żeńskich; zgodę na taką działalność uzyskano „na próbę” 1 XII 1925 r. od MWRiOP, a ostateczne upoważnienie dopiero 11 V 1928 r. Zob. E. Zawacka, *op. cit.*, s. 28.

65 *Statystyka Polski. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r.*..., tab. 13.

66 M. S. Wittekówna, *op. cit.*, s. 18.

wprowadzone do przyszłych liceów ogólno-kształcących i pedagogicznych. Natomiast, w czterech klasach gimnazjum powinno być prowadzone harcerstwo, jako przygotowanie do pracy PWK, kształtujące charaktery⁶⁷.

Hufce szkolne miały być prowadzone na terenie wszystkich szkół średnich żeńskich oraz koedukacyjnych. Instruktorami były najczęściej nauczycielki, które przeszły przeszkolenie instruktorskie PWK. Program szkoleniowy prowadzony był zgodnie z zasadami dyscypliny wojskowej. Oprócz musztry kładziono nacisk na wychowanie fizyczne, ćwiczenia terenowe, wyrabiające spostrzegawczość i wytrzymałość. Zadania te potwierdza w swoim sprawozdaniu Komendantka Hufca przy Szkole Handlowej Żeńskiej Stowarzyszenia Kupców Polskich w Radomiu, gdzie praca była prowadzona była w dwóch stopniach. Na pierwszym przeprowadzane były zajęcia z nauki służby oraz z zakresu gazownawstwa, ratownictwa przeciwgazowego i terenoznawstwa. Natomiast na drugim stopniu – drugi rok nauki służby, strzelectwo, łączność, higiena oraz wychowanie obywatelskie⁶⁸. Zatem, rytm pracy hufców skupiał się wokół zajęć praktycznych, a nie na zdobywaniu teoretycznej wiedzy.

Trudno jest ocenić, jak projekt organizowania hufców szkolnych przyjął się na Kielecczyźnie. W zasobach archiwalnych znajdują się tylko trzy sprawozdania na ten temat. Dwa z nich dotyczą jednej ze szkół żeńskich w Częstochowie, gdzie w raporcie za rok szkolny 1933/1934 znajdują się informacje o hufcu, do którego należało 48 uczennic, w tym pierwszy rok szkolenia odbywało 31, a drugi 17 dziewcząt. Dalej przedstawiona jest sytuacja materialna oddziału, który posiadał salę gimnastyczną, gdzie odbywały się zbiórki hufca. Brakowało natomiast własnego sprzętu, który w razie potrzeby wypożyczano z Miejskiej Komendy PWiWF. Mundury posiadało 50% uczennic, pozostałe zaś nie miały ze względu na brak materiału⁶⁹. Z kolejnego sprawozdania za I półrocze roku szkolnego 1934/1935 wynika, że do hufca szkolnego należało 60 dziewcząt – z tego 30 odbywała pierwszy rok szkolenia i tyleż samo drugi rok⁷⁰. Jeżeli chodzi o kwestie wyposażenia hufca, pozostawało ono bez zmian. Brak podstawowego sprzętu wyszkoleniowego był główną przeszkodą w pracach przy organizowaniu żeńskich hufców szkolnych.

Ostatnie dane liczbowe dotyczące hufca szkolnego PWK pochodzą ze wspomnianej już Żeńskiej Szkoły Handlowej w Radomiu, gdzie w do hufca PKdOK należało 93 uczennice, z czego 16 uczennic zdobyło świadectwo ukończenia kursu ogólnowo-wojskowego⁷¹.

Podstawą do uzyskania pełnego przeszkolenia wojskowego był udział w obozach szkoleniowych organizowanych przez PWK. Część kosztów za wyjazd pokrywały hufce, często również uzyskując pomoc od kół lokalnych. Taka sytuacja miała miejsce właśnie w Radomiu, gdzie do umożliwienia wyjazdu członkiń hufców przyczyniło się Koło Lokalne PWK przydzielając 120 zł⁷², co relacjonuje

67 APK, UWKI, sygn. 7898, k. 167, Sprawozdanie z prac hufców szkolnych z terenu województwa kieleckiego 1935 r.

68 *Ibidem*, sygn. 7897, k. 162-163.

69 *Ibidem*, k. 77.

70 *Ibidem*, k. 78.

71 *Ibidem*, k. 162.

72 *Ibidem*, k. 163.

Komendantka Hufca w swoim sprawozdaniu. Ze względu na brak funduszy ilość dziewcząt biorących udział w obozach była ograniczona. Najczęściej wydelegowywano te, które osiągały najlepsze wyniki w szkoleniu wewnątrz hufca.

Przysposobienie wojskowe odegrało niebagatelną rolę wpływając na kształt systemu obronnego w II Rzeczypospolitej. Utworzenie PUWFiPW było wielkim aparatem opieki rządowej nad kulturą fizyczną młodzieży⁷³. Głównym celem prac pw było przygotowanie rzeszy młodzieży do służby Ojczyźnie nie tylko w sposób cielesny, ale przede wszystkim moralny. Bardzo mocno podkreślano to w jednodniówce Państwowego Komitetu PWiWF w Kielcach wydanej w 1934 r. z okazji święta powiatowego WFiPW. Stwierdza się tam, że „każdy kto nosi mundur strzelca czy organizacji p. w. powinien być wzorem dla innych, świecić zawsze dobrym przykładem i promieniować nad swoim otoczeniem”⁷⁴. Podkreśla się takie cechy, jak: odwaga, waleczność, gotowość poświęcenia. W innej jednodniówce wydanej w 1930 r. przez Miejski Komitet WFiPW. w Ostrowcu zwraca się szczególną uwagę na zmianę w prowadzeniu wojen, na podstawie doświadczeń z I wojny światowej. Stąd też, wynikała konieczność zwiększenia sił obronnych kraju, poprzez przeszkolenie jak największej liczby młodzieży zdolnej do nie tylko do służby wojskowej, ale też oddziałów ratownictwa w każdej miejscowości oraz przygotowania kobiet do pełnienia służby pomocniczej wewnątrz kraju⁷⁵. Zatem, w województwie kieleckim zdawano sobie sprawę z założeń ideologicznych przysposobienia wojskowego, prawidłowo interpretowano jego cele.

Niniejszy artykuł stanowi zarys pracy przysposobienia wojskowego w województwie kieleckim, a dokładniej Organizacji Przysposobienia Wojskowego Kobiety i innych oddziałów żeńskich na tym terenie. Głównym źródłem informacji, wykorzystanych w pracy, są zasoby Archiwum Państwowego w Kielcach. Należy jednak pamiętać, iż nie są one wyczerpujące. Zapewne, dane na interesujący nas temat znajdują się w innych zasobach archiwalnych, czekających na kwerendę (choćby w zasobach archiwalnych miast stanowiących stolice poszczególnych DOK). Ciężko jest też porównać działalność oddziałów żeńskich na tym terenie z innymi województwami, gdyż Autorka nie spotkała się z takiego typu opracowaniami. Wyrazić można tylko nadzieję na podjęcie takowych badań, które nie tylko by zobrazowały działalność PWK na szczeblu lokalnym, ale pozwoliłyby na dokładniejsze zbadanie, ciągle dla historii niepełnej i niejasnej, struktury organizacyjnej jednej z największych organizacji kobiecych w II Rzeczypospolitej.

Female Military Training and Other Women's Auxiliary Units in the Kielce Province (1918-1939)

The institution of Female Military Training (FMT), implementing the program of the nation under arms, was a very important element in preparing women to perform auxiliary military

73 *Jednodniówka Powiatowego Komitetu P.W. i W. F. w Kielcach...*, s. 1.

74 *Ibidem*, s. 2.

75 *Jednodniówka Miejskiego Komitetu w. F. i P. w. w Ostrowcu*, „Ku upamiętnieniu lat 1918-1920”, Ostrowiec 11 XI 1930, s. 4-5.

service in the Second Republic. The paper focuses on the area of the Kielce province. We can notice here a slowly increasing involvement of citizens in the work of preliminary military training, including women's units. With the legal status of the FMT becoming stable, the organizational improvement in its units was noticeable, which consequently resulted in an increase in the number of the FMT members. The analysis of the organization's development was carried out on the basis of reports on the work of district committees submitted to the Provincial Committee for Physical Education and Preliminary Military Training in Kielce. To bring out differences in the FMT's activities, the years 1931 and 1938 were examined. The former was characterized by a modest number of Preliminary Military Training forces and by very small women's units if there were any. The latter year provides more information on the subject as there was a considerable increase in the number of FMT members. The studies show that the authorities in the Kielce province were fully aware of the ideological assumptions of preliminary military training.